ԹԻՖԼԻՍԻ ԴՈՒՄԱ

—

Փետրվարի 13-ին նշանակված էր Թիֆլիսի դումայի նիստը, բայց նա չը կայացաւ, որովհետև ձայնաւորները օրէնքով որոշված թւով չէին հաւաքվել։ Եկածները ընդամենը 17 մարդ էին։

Երեքշաբթի, փետրվարի 16-ին դարձեալ չը կայացաւ դումայի նիստը, որովհետև այդ օրը ընդամենը 21 ձայնաւորներ հաւաքվեցան։ Քաղաքագլուխը յայտնեց, որ թէև փետրվարի 20-ի համար նիստ էր նշանակել, բայց որովհետև այդ օրը տօն է, ուրեմն նիստը յետաձգվում է փետրվարի 23-ի։

Պէտք է նկատել, որ քաղաքային այժմեան շրջանի ինքնավարութեան ներկայացուցիչների գործունէութիւնը մի տխուր երևոյթ է ներկայացնում։

Հարիւր հազար բնակիչ ունեցող Թիֆլիս քաղաքը 72 մարդ է ընտրել իր գործերը առօրինելու համար և այդ 72 մարդիկ պարտաճանաչութեան զգացմունքից մինչ այն աստիճան զուրկ են, որ դումայի նիստին նրանցից գոնեա 24 չեն կարողանում հաւաքվել։

Ցենք խօսում այն իրողութեան վրա, որ քաղաքի մէջ ատրաւիկլի թանգութիւն է տիրում, որ մի քանի փողոցները կատարելապէս անանցնելի են և 1860 թւականից մինչև այժմ երբէք չեն վերանորոգվել, որ քաղաքի հիւանդ և բազմամարդ մասերը գրեթէ բոլորովին չեն լուսաւորվում, որ քաղաքացիները և նոյն իսկ ձայնաւորները ստիպված են մթերքների համար նշանակված տախտակից աւելի վճարել, այլ օրինակ կը բերենք դումայի քննութեանը ներկայացված Թիֆլիսի ել և մտից հաշիւը, որ մինչև այժմ վերջացած և հաստատված չէ։ Ցայտնի է, որ քաղաքային բարեկարգութիւնները մեծ կապ ունեն այն ծախսերի հետ, որոնք պէտք է անեն այդ բարեկարգութիւնների համար։ Թիֆլիսի ել և մտից հաշիւը 1881 թւականի համար պէտք է հաստատված լինէր դեռ անցեալ տարւայ վերջին ամիսներում, մինչդեռ նոր տարւանից արդէն երկու ամիս է անցել, և հաշիւը չէ վերջացրած։

Մենք կարող էինք այսպիսի շատ օրինակներ բերել, բայց բաւական է ասել որ մեր ինքնավարութեան գեհավարների անտարբերութիւնը երևում է նոյն իսկ այն փաստից, որ 72 ներկայացուցիչներից գրեթէ երբէք 24-ին կարելի չէ լինում հաւաքել դումայի նիստերի ժամանակ։

Մենք անհնարելի ենք համարում, որ Թիֆլիսի հարիւր հազար բնակիչների մէջ չը գտնվին գոնէ 72 անձինք, որոնք շաբաթվայ մէջ իրանց ժամանակից 6 կամ 7 ժամ չը կարողանան նուիրել քաղաքային գործերին։ Մեզ չէ զարմացնում այն իրողութիւնը, որ Թիֆլիսը չէ բողոքում իր ներկայացուցիչների անգործունէութեան և անտարբերութեան դէմ,—այդ երևոյթը իր պատճառներն ունի,—բայց մեզ զարմացնում է և տարօրինակ է թւում այն հանգամանքը, որ Թիֆլիսի այժմեան ներկայացուցիչները ամենևին տեսնում են իրանց անկարողութիւնը ծառայել քաղաքին, աշխատել նրա բարեկարգութեան համար, պաշտպանել քաղաքային շահերը, այդ բաւական չէ՛ ամենևին նկատում են, որ իրանք այս կամ այն պատճառով անկարող են շաբաթվայ մէջ մի քանի ժամ նուիրել քաղաքային գործերին, և այնուամենայնիւ մնում են իրանց պաշտօնի մէջ, կրում են ձայնաւորի պատուաւոր անունը, չեն հրաժարվում իրանց պաշտօններից և տեղ չեն տալիս ուրիշներին, որոնք եթէ աւելի ընդունակ չեն լինի, գոնէ կը կարողանան ժամանակ գտնել քաղաքային գործերով զբաղվելու համար։

Մենք չենք կարծում, որ մեր քաղաքացիներից և նոյն իսկ այժմեան ձայնաւորներից մէկը ասէր, թէ Թիֆլիսը հասունացած չէ քաղաքային ինքնավարութեան համար։ Արդ, եթէ այդպէս է, Թիֆլիսը, ինչպէս և անդրկովկասեան մեր միւս քաղաքները, ընդունակ է դուրս գալու քաղաքային ինքնավարութեան բարիքներից, բայց եթէ մի և նոյն ժամանակ մեր քաղաքային գործերը բ ա ր ձ ի թ ո ղ ի են մնում, ուրեմն պէտք է եզրակացնել, որ ձայնաւորների այժմեան կազմակերպութիւնն է անընդունակ։

Մեր կարծիքով մի օրինակելի, անշահասէր և հասարակական գործիչների վարկը բարձրացնող վարմունք կը լինէր, եթէ Թիֆլիսի ձայնաւորները, վարչութիւնը և քաղաքագլուխը իրանց գործունէութիւնը ներկայացնէին հասարակական դատաստանին, որից ոչ մի ազնիւ գործիչ չը պէտք է վախենայ։ Թող ի նկատի ունենան մեր քաղաքային գործիչները, որ միայն իրանք կարող են տալ հասարակութեանը. կ ա մ ե ն ու՞ մ էք մ ե զ թ է ո չ, իսկ հասարակութիւնը առանց այդ հարցի միջոց չունի տալու. ե ս ձ ե զ չ ե մ կ ա մ ե ն ու մ, դ ու ք ի մ գ ո ր ծ ե ր ս բ ա ր ձ ի թ ո ղ ի էք արել։

—

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Ալէքսանդրապոլ, փետրվարի 7-ին

Հաճեցէք տալ երկտող նամակս, ձեր լրագրի անկիւններից մինում զետեղելու։

Մօտ օրերումս եկել է Ալէքսանդրապօլ մի վանեցի հայ լուսաւորչական ծերունի, Գրիգոր Նազարեանց անունով, իր կորած քրոջ և մի ամեայ որդի՝ Ղազար Գրիգորեան Նազարեանցին որոնելու, որը արդէն երեք տարի է հեռացել է հայրենիքից—Վանից և ուղևորվել է Կովկաս, փող աշխատելու։—Չարաբաղդ ծերունին, Էջմիածնում, Երևանում, Ախալքալաքում, Ալէքսանդրապոլում և նրանց շրջականերում, կորած որդուն երկար որոնելուց յետոյ—չը գտնելով, իր աղքատութեան և ակարութեան պատճառով այլ ևս ուրիշ քաղաքներ գնալ չը կարողանալով, այժմս «Մշակ» լրագրի միջոցաւ դիմելով խնդրում է այն անձիներից, որոնք որ և է տեղեկութիւն ունեն այդպիսի մէկի մասին, շնորհակալ բարեհաճեն յանուն մարդասիրութեան, կամ «Մշակ» լրագրի միջոցաւ, կամ ուղղակի Ալէքսանդրապօլ Հովհաննէս Բաղդասարեանցին յայտնել իրանց ունեցած տեղեկութիւնները։

Խնդրում ենք «Кавказъ»-ի և «Մեղուի» խմբագրութիւններից, որ նրանք ևս բարեհաճեն այս երկտողը իրանց լրագիրներում արտատպելու։

Հովհաննէս Բաղդասարեանց

—

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 15 փետրվարի

«Մեղուի» № 12-ի մէջ տպված Ալէքսանդրապոլից նամակը ամբողջապէս նուիրված լինելով իմ անձնաւորութեանս, ես պարտականութիւն եմ համարում ինձ մի քանի խօսք նուիրել այդ նամակի հեղինակներին, որպէս զի մի գուցէ համոզվին այդ պարոնները և նոյնպէս նրանց համախոհները՝ թէ վերջապէս կարողացան գտնել մի միջոց, մի արատ, որով կարող եան թուլացնել ինձ հակառակորդներին դիմադրելու գործի մէջ և զրկել իմ պատիւս հասարակութեան առջև։ Ինչպէս այդպիսի անձանց հակառակորդների և նրանց ապառա նամակների աւելնացածի պատասխանը լռութիւն պիտի լինէր, բայց որովհետև յիշեալ նամակում մի քանի տող ևս նուիրված է դրամական հաշիւների, ուստի անհնար եղաւ բոլորովին լռել այդ հաշուի վերաբերութեամբ։

Ո՞րքան անազնիւ մարդ, ասում եմ, պիտի լինի այն անձը, որ փոխանակ ազնուաբար դիմադրելու իր հակառակորդին թէ գրականական ասպարէզում և թէ հասարակական գործերի մէջ, նա թոյլ է տալիս իրան անտեղի ստոր ստերով ու զրպարտութիւններով որպէս թէ պախարակել և արատաւորել նրա պատիւը և զրկել ջանալ խեղդել նրա ազատ, ինքնուրոյն համոզմունքներից բղխած ձայնը, որ ուղղած է լինում դէպի իր հակառակորդները... Բայց քաջ իմացէք, պարոններ, որ ձեր այդ անարգ վարմունքը, ձեր այդ ստոր արարքները ոչ թէ կարող են թուլացնել, ընդհակառակը ինձ իմ համոզմունքներիս և ուղղութեանս մէջ. այլ և անհնար կը լինէին մինչև անգամ դարձնել իմ ուշադրութիւնս այդպիսի մի նախանձով լի նամակի վրա, եթէ նրանում յիշած դրամական զրպարտութիւնները չը դիպչէին իմ անձնաւորութեանս։ Արդէօք որքան անամօթ պիտի լինէիք դուք, պարոններ, որ այս հեռակայ մի քանի տողերը միայն գրելու ժամա-

---

Հիւրերը նստած էին սեղանի վրա. մէկը ծալապատիկ, միւսը ընկողմանած, երրորդը բոլորովին պառկած, մի խօսքով, որպէս պահանջում էր իւրաքանչիւրի հանգստութիւնը։ Բաղինգար իշխանը մինչև անգամ իր երկայն ոտները դրել էր զող Ղշտատի ուսերի վրա և այնպէս թեք էր ընկած, անզգայ զգուշացնելով նրան, թէ չը մտածէ իր ոտները զողանալ, որովհետև ինքը դեռ քնած չէ։ Աշուղը կանգնած նրանց հանդէպ, դեռ շարունակում էր իր պարկապզուկը ածել, թէև ոչ ոք նրա վրա ուշադրութիւն չէր դարձնում, բացի տան կնիկներից, որ այդ միջոցին շրջապատել էին իրանց սիրելի երգչին և հիանում էին նրա երաժշտական ճարտարութեանը։ Պառաւ Փեթեանը միայն տնում էր և իր մտքում անիծում էր իր անբախտ որդուն, ասելով. «Հէյ իր տատանան քերել այդ անզգամներին»... Աղասին նստած էր սեղանի մօտ, յատակի վրա։

—Ո՞րտեղ էիր, դարձաւ դէպի նրան բէկը մի տանտիրոջ հեգնական ժպիտով, որ տխրամած երևաց նրա բազմահոգ դէմքի վրա։

—Այնտեղ, և ոչ մի տեղ, պատասխանեց զողմնիկցի զող Ղշտատը։—Հիմայ տեսնում ես, այստեղ ենք։

—Սկսեցինք գիւղի ծայրից, տաղ երևանցի կող Օհանէսը, նկատելով, որ զող Ղշտատի պատասխանը այնքան բաւականացուցիչ չէր։—Սկսեցինք գիւղի ծայրից, երգելով, խմելով գալիս էինք և ամեն տան մօտ մնում էինք։ Երբ գինու լիքսան դատարկվում էր, այնտեղ լցնում էինք, յետոյ դուրս գալով, կրկին շարունակում էինք մեր զբօսանքը։

—Մի բան մոռացար, կող Օհանէս, նրա բացատրութիւնը ուղղեց Բաղինգար իշխանը, գլուխը վեր բարձրացնելով մուտաքայի վրայից։—յետոյ մտանք տէրտէրենի տունը, նրան էլ քաշ տուեցինք մեզ հետ։

—Հա, յետոյ մտանք տէրտէրենի տունը նրան էլ քաշ տուեցինք մեզ հետ, շարունակեց կող Օհանէսը, աւելացնելով.—տէրտէրենը պառկած էր, մենք նրան քնած տեղից դուրս վեր կացրինք։

Վերջին խօսքերը վերաբերում էին Մխիթար տէրտէրենին, որը այդ միջոցին հետաքրքրութեամբ նայում էր Աղասու վրա։

—Ո՞վ է այդ երիտասարդը, հարցրեց լսելի ձայնով նա Պանիթ բէկից։

—Մեր հօրեղբայրն է, պատասխանեց նա նոյնպէս կամաց ձայնով։

—Ի՞նչ գործ ունի այստեղ։

—Նա տասնաւոր կատամ բէգ... պատասխանեց բէկը, և այդ խորհրդաւոր խօսակցութեանը վերջ տալու համար, դարձաւ դէպի պառաւ Փեթեանը, պատուիրելով, որ ընթրիքի սեղանը պատրաստեն։

Հիւրերը պառի երկարութեամբ շարվեցան սեղանի վրա, երբ Թինան և Գարօն մտնեցան և սկսեցին տարածել նրանց առջև ընթրիքի սեղանի սփռոցը։ Ջահողը այնքան ընդարձակ էր, որ կարող էր ամփոփել իր վրա թէ սեղանը և թէ բազմականներին։ Կերակուրները արդիւնք ազնէ հաստակ ամաններին մէջ։ Աղասուն ևս հրաւիրեցին սեղանակից լինել։

Այժմ կերակուրները կարելի է ընդունել որպէս մի ժողովրդի ճաշակի նրբութեան արդիւնք և որպէս նրա բարեկեցութեան արտայայտութիւն. Աղասին այդ մասին ևս մի նպաստաւոր կարծիք չը կազմեց Վրաստանի վրա։ Կերակուրների մէջ չէր երևում ոչ պարսկական խոհանոցի կատարելագործութիւնը և ոչ հայկական բազմատեսակութիւնն ու համեղութիւնը։ Նրանք աւելի կոպիտ և անշնորհ հետևողութիւն էին կովկասեան կիսավայրենի լեռնաբնակների՝ լեզգիների ու չէրքէզների նահապետական խոհանոցին, քան թէ ազգային ինքնուրոյն ճաշակի արդիւնաբերութիւն էին։ Ջուր մսերի մէջ խորոված ափ-միսերի հացը նոյնպէս դեռ չէր դուրս եկել իր նախնական դրութիւնից։ Ցատաւաքղեռութիւն նկատվում էր միայն գինու գործածութեան ամանների մէջ, այստեղ արհեստը բաւական զարգացած էր երևում։ Գինու լիքսան, որ դրած էր տաղաւարձի (մառանաւաճի) մօտ, ներկայացնում էր ֆէյրուզայի գունով ճնարաքած մի ահագին աման, որ նմանած էր ամբարի, անհամեմ գծերով։ Նրանից առնում էին արծաթով զարդարած մեծ եղջիւրների մէջ և այնպէս խմում էին։ Թիֆլիսի հայ ոսկերիչները թափել էին իրանց արհեստի բոլոր ճարտարութիւնը այդ գեղեցիկ գաւաթների վրա, որոնցից երկուսը բաւական էին մի մարդու հարբեցնելու համար։ Բայց նրանք երկար պտտվում էին մի ձեռքից միւս ձեռք, թէև հիւրերը դեռ սկսած նստելուց առաջ մի փառաւոր նախաճաշիկ կատարած էին կախեթի ազնիւ ըմպելիի վերաբերութեամբ։

Բէկը սկզբից խիստ տխուր էր և լուռ, բայց նրա մռայլ դէմքը հետզհետէ պայծառանալ սկսեց, որքան եղջիւրները շարունակում էին կատարել իրանց հանդիսաւոր շրջանը։ Մխիթար տէրտէրենը նոյնպէս լուռ էր. Թասած հիւրերի ուրախութիւնը արտայայտվում էր խառնաձայն աղաղակներով, վայրենի զուռնադողերով և երկար հառաչանք երգերով։ Նրանք կոտրելով խմում էին։ Ջոյլ սպառնալիքներ էր կարդում այն սեղանակցի դէմ, որ կը համարձակվէր մինչև վերջին կաթիլը չը դատարկել եղջիւրը։ Զեղծումներ գործելու դէպքում եղջիւրի մէջ մնացած հեղուկը թափում էին ծոցը, անշնորհք խմողի վրա։ Աղասուն վիճակվեցաւ մի քանի անգամ մինդրել կախեթի կարմիր գինով, մինչև նա, այլ ևս չը կարողանալով դիմանալ, անհնարելի կերպով դուրս գնաց, մեծ տխրութեամբ և այնտեղ պառկեց իր ձիու մօտ։

Մենակի մէջ ազնուկը, չնաթութիւնը հետզհետէ աւելի խառնվում կերպարանք էր ստանում։ Հարսները, աղջիկները, գլուխները կոցրած, սեղանի շուրջը պտտվում էին, կատարելով հիւրերի անվերջ հրամանները։

—Իմ պապը ամեն անգամ մի ամբողջ խորոված գառն էր ուտում, դու հիմայ ինձ այդ դիտելով պիտի կշտացնես, Ջադուբաղ պապա, ասում էր շուշեցի Զաքարեայ իշխանը, դառնալով դէպի Փեթեանը, և խորոված փասանի ամբողջ կէսը իր բերանը գնելով, կարծես, ցոյց տալու համար, թէ ինքն էլ կարող է հանդուցեալ պապի զաւկի օրինակին հետևել։

—Քո պապը մի ամբողջ խորոված գառն էր ուտում, այդ ճշմարիտ է, պատասխանում էր Նորան Բաղինգար իշխանը ծիծաղելով,—բայց գիտես, որ նա իր թրի մի զարկով ահագին եզան գլուխն էր կտրում, իսկ դու, մեծ պապի պստիկ զաւակ, մի փոքրիկ հորթի վիզն անգամ կտրելու ընդունակ չունես։

—Ես իմ թուրը կարող եմ և զամբիլ վզի վրա փորձել, պատասխանում էր վիրաւորված Զաքարիան, ձեռքը դէպի իր սուրը տանելով.—կանգնե՛ք, հրամայեցէք ձեր ախոռատնից դուրս բերեն մի զամբիլ, ես հէնց այս բակում ցոյց կը տամ իմ հուները, թող պապերից յարնաշրի մանուգիներ ասենք, որ մեծ պապի պստիկ զաւակը այնքան պստիկ չէ, որքան նա կարծում է։

Բէկը նկատելով, որ այդ վէճը կարող էր շատ հեռու տանել նրանց, երկուսին էլ հանգստացրեց, ասելով.

—Ինչ ժամանակ որ փորձ չենք անում, այդ կարող ենք թողնել առաւօտեան, եթէ կամենում էք անպատճառ հրապարակի վրա ձեր հուները ցոյց տալ։

Ցետոյ նա դարձաւ դէպի պառաւ Փեթեանը պատուիրելով, որ մի երկու գառը մորթել տայ Զաքարեայ իշխանի ախորժակը գոհացնելու համար։

(Կը շարունակվի)